

Драган Хамовић

БАРБАРОГЕНИЈСКИ КРИК МИЛАНА НЕНАДИЋА

Текст који следи био је писан у презенту, али је ненадани трагични исход који је однео Милана Ненадића, заједно с његовом живојном и књижевном сајућницом Илеану Урсу, учинио да се садашње време пребаци у прошло. Лирика јесте вечити презент, али физичка бића, њесничка и људска, нажалост нису и не могу бити. Ненадић је био њесник неуредивој интензијети. Језик, њонет из крваве Крајине, њамтио је и сабијао много у себе, у давним и скорашњим њовесним стиџијама, а у Ненадићу је налазио својствен џлас. Жестином у изразу, као дивљом маском, ѡрекривао је своје ѡбуне, ране и џанчине. До сржи је разумео Гаврила Принципа и ојлео му достојан њеснички венац. Измеџен из завичаја, убедљиво се њеснички настанио и у Београду, ѡа у неџаињем Петровграду у Банату, џе у Новом Саду, Петроварадину крај Дунава. Премоџује Ненадићева њесма њеџов крајки људски век, као изразиџо наслеђе српској њесниџиџа, из раздобља чији су смеродавци склонији да славе ѡвршине безличности, радове без боје, мириса и укуса.

У другој половини 20. века, кроз песнике Ненадићевог нараштаја проговорила је пустошна и страшна прекодринска историја и бунтовна карактерологија. Прошлост, из дубине изреченог и неизрецивог искуства, дошла је овде изнова по своје и не пролази. Класична, вуковска народна песма је, по давнашњим речима експресионисте Винавера, надјачавала сваког појединца, а толики су појединци

у себи носили „неизражени немир бића, жеђ космичког утонућа, полет звезданих знања”. Тај немир, истицао је Ви-
навер, они нису изразили. Жеђ појединачних израза
остала је задуго ненамирена, у односу на теретну про-
шлост. Динарски српски свет из којег Ненадић потиче
одржан је и оличен епиком и колективним напорима, али
су епику, у доба полувековног примирја, заменили лирски
гласови. Њихови се нагласци разликују, али су, сви до јед-
ног, показали да од припадности своје матичном про-
стор у не могу побећи без последица по себе саме.

Двојност је владала у Ненадићевој поезији, побуна и
самопобуна, одрицање света и самоодрицање. У једној
песми признаје потребу да побегне и од свог имена и од
свега што то име носи: „Радо заборавамам име тог човека /
Који безглаво бежи од себе.” А тај пртљаг сопства по-
највише је предачки пртљаг. Ненадићев лирски дијалог са
прецима непосредан је и болан, он се осећао потомком
најпре по једној заједничкој црти, коју изражава његова
„Ускочка песма”, јер он је звучно разарао, као „ропац”
после предачког крика. Изједначавао се, у том унутраш-
њем агону, с архетипским фигурама: од крајишких ускока
и Гаврила Принципа, до архајског лика дивљег бога. Не-
надићев глас опомиње на крик барбарогенија, јер је, како
је записао Бојан Јовановић, архаично и традиционално
„битан чинилац индивидуалног и колективног идентитета
који се свесно или несвесно активира у време кризе”.
Криза није само обележје епохе из које се Ненадић огла-
шавао, него представља стални чинилац у склопу пес-
ничке осетљивости, сукобне динамике појединства. Али, у
исходу таквог повратка изворима није била регресија, него
обнова, регенерација посусталог духа, остала као далеко-
сежни науч нашег широко разглашеног авангардног пројекта
зенинизма.

Још у превирнућим двадесетим годинама протеклог
века, необуздани хипниста и балканиста Раде Драинац од-
бацује туђе моделе, у име сазнања да „наша дивља душа
има све особине непомућене шекспировске генијалности”.

Оваква авангардна претенциозност није без основа, јер Шекспир је, по Николају Велимировићу, Свечовек, а свечовечански видик мири провејана искуства сучељених страна глобуса. То је становиште пуно разрешујућих противности, у распонима и кривуљама, драматично и познато, како у повести српској, тако у микроповесници сваког појединца нашег тла, у којем пројектује лик балканског барбарогенија као препородитеља европске културе посрнуле у ратној кланици. Ако не препород европске, нови замах је ипак настао унутар српске културе, у ослобађању потиснутих огромних енергија што су рушиле затечено тежећи поновном, изворном стварању.

Пишући давно о поезији Милана Ненадића, Никола Кољевић је истицао песников „радикализован сензибилитет”, као и његов проблем „везивања свог бића за радикално апсолутизована знамења и теме своје културе”. У сваком случају, међу тим овдашњим, побуњеним гласовима није било ничега преученог, измозганог или усиљеног – како је био приметио Славко Гордић – а чега је у савременој поезији било и остало у изобиљу. Критика, још и више историја књижевности, остаје дужна пробраном низу српских песника поетички не одвише сагласних с неокласичним, церебралним резом Попиног или Павловићевог модернизма. Као да у поратној модерној обнови српске поезије није учествовао и вредносно непомерљиви Раичковић, који је својом лириком оправдао и елементима симболизма учврстио неоромантичарски сензибилитет: не само прозачну „стражиловску линију”, него и копчу с гласовима српске књижевне авангарде који су послушкивали своје и језичке могућности. А том реду припадају све сами расни песници – у оба значења речи „расно”, и врсно и укореењено – од Бранка В. Радичевића, Слободана Марковића, Мирослава Антића, Бране Петровића и Љубомира Симовића, до Ранка Јововића, те Ненадића, Сладоја, Нешића, Јагличића и других тзв. „естраднијих” примера, како гласи она успутна, вишеструко подмукла ознака. У основи те естрадности лежи не само извесна комуника-

тивност те романтичка наглашеност лирског појединства, него и – макар у ауторским случајевима за углед – наслојена залага колективног општег наслеђа на које интуитивно реагујемо јер то наслеђе садржимо у себи.

Главни изазов песника Ненадића било је суочење с разорним учинком постојања и трајања, на општем плану, а на унутрашњем – превладавање изазова нихилизма, тако податног за песничке побуњенике једног растрзаног века. Чини се да је основни поступак његове поезије било саживљење с мартирским искуством ближих и даљих претходника, али и савременика, чији се трагички образац не мења, и где је, најчешће, једина светлост – светло свесне жртве или макар спремност на страдални улог. Овако би, као Ненадић, можда певао његов земљак и јунак сонетног „Венца за Гаврила”. Ненадић се једнако изразио као песник унутрашњег потиска, али и претањених лирских обрта, као насушне супротности громком темпераменту и кондензованости. Ништа је честа реч ове поезије, али песник зна да ништа ипак није ништа. Логос његове поезије зна, надвладавајући и песникове личне слабости. Очију загледаних у потомство, Ненадић је оцртавао лук од наслеђеног побуњеничког ропца до благослова потомству. Тиме је најдубљи слој поезије свладао изазов ништавила с којим се непрестано песник рве.

Зар је могло бити мекоте у речима поколења суоченог са свежим траговима реалне пустоши рата и његових последица. Реч је о кумулираној пустоши, наслеђеној, крику који се извија понад разних нараштаја. Осећање тескобе код изданака многострадалне земље није потицало из апстрактног доживљаја људске бачености у свет, странствовања у њему. Читав један стварни, староставни свет тада је био напросто срањен, поклан или померен из својих завичаја. Многи су остали без дома или укућана у рату, или су домови и села пражњени у општем покрету поратне потраге за хлебом и обећаном срећом.

Може ли тај удес да остане без одговора? Отуд је осећање личне ненастањености код ових „жестоких” пес-

ника већином произведена искуственом сликом пустих домова. Тако је Ненадић у песми „Међу својима” себе видео као претка у пепелу. Куће нема, а нема ни онога што се одатле отиснуо: „Нечујан, с мртвог огњишта, / Одлазим. Невидљив газим, / Кроз врата ваздух. Ништа. / Ни живе душе на стази.” Сагледава властито биће у слици дома. Обоје су поништени, у лирској свести и побуђеној симболичкој пројекцији. У „Опасној песми”, доживљај себе биће такође обележен празнином, пресликао стање куће на стање лирског појединства. Телесност му се свела на навику да се буде тело: „И да се попуни простор Своје нуле / Простор грозног лика који живи смртан, / Ствара у побуни.”

Видљива, спољна поништења јачају импулс самонегације. Природа надвладава пропадљиву људску културу, на месту бивше куће промаља главу Велика Мајка Земља, у облику незадрживе траве што и трагове дома заравнава: „Нек заборав све покрије, / Смрти блага, лелујава. / Из лобање – провалије / Буја храбра Мајка Трава.” У граничним ситуацијама људског постојања осетимо дејство архетипа. Живот се продубљује у нашој свести, самим тим и, макар како, осмишљава. Када смо већ застали код призора празне, затрте куће, не можемо не дозвати једну такву слику из *Друје књије Сеоба*. Тешко да је ко убедљивије дочарао учинак буке и зверског беса једног рата него Црњански, кроз речи јунака, капетана Павла Исаковича, у опису беживотне тишине: „Толика је била пустош у Срвији, причају, да си могао чути змију, чуваркућу, како пузи по згаришту, као једино што је живо остало.” И Ненадићу се причула та иста тиха змија, насупрот налету глувила. Сусрет с претком и прецима што израстају из повесног пепела, подиже и њега самог изнова пронађеног у праху сопственог, јединачног живота у који је бачен да не нађе нигде уточишта.

Зато је подстицајна Ненадићева песма „Змијске очи”, најдубља у низу различитих а сродних идентификација, јер самодоживљено ништа песниковог сопства хтеде да буде оличено у доличном лику. Кућна змија, „мистична,

црна, обла змија”, отеловљење претка узиданог у кућу као њен постојан градивни елемент, постаде у овој песми глас у основи гласа што пева: „Језик палача попут ножа, / Док шишти – она нашки пева.” Овде се већ поетика једначи са егзистенцијом – а то је редовна ствар код Ненадића као настављача Миљковићевог патоса. У препознатој спрези између митског заштитника и изданка мистичне куће песниковог живота говори дубина, с „ферментом жестине”, отрова и дивне дивљине: „Мој кућни дух Змија-Царство, / Горд господарим, она суди: / Заљубљени смо у варварство / И насрћемо на слух људи.” Чинилац предаштва у Ненадићевој поезији одређује његов однос према својству постојања именованом бити-у-свету. У песниковом гласу сажео се, наслаган, и светли и тамни терет наслеђа, при унутарњој борби која сваком следује у напору настањивања свога света. „Није ли црно од почетка” – читамо у песми „Црно ја” – у којој се „сабласне речи дивљег претка” црно наслеђују. „Ускочка песма” такође сведочи поменути континуитет, у нараслој деструктивној снази: „Прве речи које изговарам / Саздане су од вашег лика.” Кроз такву свест о пореклу, двоструку и дволику, лирско поједиство себе драматично установљује, постаје собом. Одатле искрсава друга идентификација песникова (иза које ће се на зрети и трећа!) у песми „Дивљи бог”, нови покушај ауторског аутопортрета, онога који жури у „вечну анархију”: „Колебај се руко, колебај се моћи – / На сумњу у лепо свели су се сати. / Слушам топот трена који мора доћи / Из дубине Бога – у људско пуцати.” Хтонски топот, стихија несвесних предела, преобразио се у једну знамениту историјску појаву. Каква је то вечна анархија, ко то из дубине пуца?

Митско овде препушта место историјском симболу, у лику Атентатора. Принцип је мноштво у једном телу, мноштво трпко и побуњено против бесконачне и беспримерне тираније. Зато га данас ни не разумеју, криминализују. Атентатор је у праву – гласи наслов једне Ненадићеве песме: „Усијан је од почела, / Прстен који пуцњем стварам

/ Спреман сам на мушка дела / Вечна ватра док изгарам.” Историја извире из матрице почела, Атентатор представља оваплоћени активизам појединца што се опире тиранизму света у којем нам огњишта и ватре нема. Песник је јасно поистоветио свој унутрашњи мегдан са оним што су, у предању и повести, „рекли негда” Обилић и Принцип. Знамо колико је помињани нараштај српских песника био осећен чином и удесом младића с именом Благовесника и презименом што значи кнез или начело. Зачет је тај лирски мит, уосталом, код Црњанског, потврђен код Ивана В. Лалића и Нога. Атентатор је израз непромењене личне и колективне позиције наспрам сила несразмерних. Лицем у лице. У „Венцу за Гаврила” Ненадић је стигао до базичног жртвеног, обредног смисла једног историјског акта побуне: „Враћам себе земљи, из земље израстам: / Страшна ли сазнања, а ја малолетан.”

Поред жестине, у песми „Из Принципових стопа” Ненадић је уобличио и чисту љубавну посвету Србији наших предака, моравској и прекодринској – једној Србији. Античко начело сједињене лепоте и доброте суделују у градњи смисла ове лирске поенте: „Миран, смртне поготке бројим. / Србијо, то се срце цепа. / Часног лица пред ликом Твојим, / Леп, као што си сама лепа.” У кућној змији, дивљем богу, Обилићу и Принципу, садржаше се симболи човечанског одговора што су песниково узбуркано и узјогуњено „страшно ништа” препознале као жуђени, можда и недосежни лик. Има ли избора у избору: отпор или ништа? У помињаној песми „Ненадић” лирско ја сучило се с бременом идентитета и предвојило у досуђеном расколу од мрског дела себе, тражећи излаз у самозабраву, отресању од реченог бремена. Ако лирско појединство у тој песми од себе бежи, па опет на себе безнадежно налеће, оно свакако иде вољно и нагонски у сусрет праобрасцима у којима се препознајемо као историјски народ, као духовна заједница неумрлих и живих, постајући једно, и Нешто и Нетко – насупрот империје грабежи и обезличења која се надвила да нас све окупира и завек анек-

тира од нас самих. У песми „На Калемегдану”, с европског лимеса и брега за размишљање, „с мирисом Видовдана у ваздуху”, сагледава нашу општу кућу, „прастару и исту”: „Хтео сам овако да самујем, / Али се нисам надао самоћи оволикој. / Убија чекање које ће дивне претке / Помешати са нама, потомцима.” Освешћени глас, барбарогенијски раздешен, не очекује празнину и ништавило, који се одасвуд намећу и препоручују, него управо час пуноте кад ће се помешати, сјединити дивни преци и какви-такви потомци – тамо где више нема растанка.

„Личност носи историју унутар себе саме. Ја бих престао да будем Ја, кад би ми моје конкретност, тј. историјско искуство било одузето”, писао је Георгиј Флоровски. Овакво становиште, у основи хришћанско и духовно, поезија некако подразумева, макар онаква какву је баштинио зрео глас Милана Ненадића. Ја нисам само Ја. Моје је тело, како пак сведочи Михаил Епштејн, моја отаџбина и у њему су похрањени моји преци. Зато песник не може не бити и отаџбински глас, мора бити родољубив, ако елементарно прихвата и воли себе самога. Није то декларативан и политизован став, него нагонски отклон од крајњег самопоприцања. У тим координатама крило се родољубље опорог Милана Ненадића, који није певао тек своје искуство, него је посвојио искуственост оних што су му претходили у заједничком памћењу и језику.